

Chantai rumantsch! : La Rumantschia en tschertga da sia identitad musicala

Autor(en): **Decurtins, Laura**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **131 (2018)**

PDF erstellt am: **18.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-787356>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Chantai rumantsch!

La Rumantschia en tschertga da sia identitad musicala

Laura Decurtins

Da tuot las vals, vus Grischs, gni nan,
 Gni nan, gni nan, spordschai il man,
 Vus tuots chi figls da Retus as nomnais:
 Surset e Sursilvan, sco eir l'Engiadinais
 E quels da Schons e da la Val dal Ram:
 Scrivai, pensai, chantai rumantsch.¹

Quai pretenda il linguist Rudolf Olaf Tönjachen l'onn 1936, a chaschun da la festa per il giubileum da 50 onns Societad Retorumantscha. Per salvar lingua, cultura e cuminanza rumantscha e far frunt a tut ils privels duain tut ils Rumantschs e tut las Rumantschas surmuntar cunfins, vegnir ensem e sa porscher il maun. Ed els duain viver il rumantsch, lur lingua materna, mintgadi e dapertut – era cun chantar chanzuns rumantschas! En vista a las smanatschas faschisticas e las stentas per la reconuschienscha dal rumantsch sco lingua naziunala na discorra Tönjachen betg per casualitad dal chantar cuminaivel sco instrument essenzial per defender e mantegnair lingua e cultura rumantscha. Sco intellectual ed activist per la lingua enconuscha el bain la forza da la musica e sia impurtanza per l'identitad culturala d'ina grupp u naziun. Dapi la fin dal 19avel tschientaner s'engaschan perquai era ils exponents dal moviment rumantsch cun tutta forza per ina renaschienscha da las tradiziuns popularas e per in chant rumantsch «autentic» ed «original». Ed els pretendan senza remischun: «Chantai rumantsch!»

Il resultat da questas stentas e pretaisas è ina cultura populara da chor ordvart ferma e dominante: A la Landi, l'exposiziun naziunala a Turitg l'onn 1939, vegn la musica da chor rumantscha preschentada ad in publicum (inter)naziunal sco «la veritabla purtadra da la cultura musicala en il Grischun»², e Hans Erni, il «bab da la chanzun rumantscha», lauda ils Rumantschs sco «pievel cantond per excellenza»³. Els intuneschian numnadamain tar mintga occasiun cun fervur chanzuns davart la bella patria alpina, l'encreschadetgna e la chara lingua da la mamma. Tals parairis èn a prima vista positivs e nizzaivels per la cultura rumantscha, els furman dentant era il maletg persistent d'ina musica rumantscha ordvart tradiziunala e retrospectiva. Pir la giuvna generaziun dal '68 cun ses aderents da la musica da pop – chantauturs e rockadurs –, entschaiva lura

1 Tönjachen 1937: 19.

2 Cherbuliez 1939: 1.

3 Erni 1938: 6f.

a rumper quest maletg d'ina cultura musicala ch'è en lur egls vegnida reducida a la folclora per ils turists. E lur engaschi per ina lingua e musica plain vita e libra d'idealizaziun influenzescha a la fin la gronda part da la cultura musicala. Ma l'appel da Tönjachen da vegnir conscient da l'identitad culturala, da mussar unitad e salvar la lingua cun chantar chanzuns rumantschas, resuna vinavant e maina sco in fil cotschen tras la tschertga da l'identitad musicala rumantscha.

L'istorgia da la musica rumantscha è pia adina era in'istorgia da l'identitad rumantscha e da la tschertga permanenta d'ina cuminanza musicala. Da l'emprim cudesch da chant rumantsch per la baselgia, a la cultura da chant da chor ed a la musica artistica dal 19avel e 20avel tschientaner fin a la musica d'ozendi cun chanzuns rumantschas, musica da pop e festivals cun renum internaziunal, ha la musica rumantscha adina già l'incumbensa da construir e rinforzar l'identitad culturala rumantscha.

L'identitad culturala en il discurs scientific

Cun talas dumondas davart la construcziun da l'identitad musicala s'occupan dapi in pèr onns differentas direcziuns da la musicologia, oravant tut la New Musicology en ils Stadis Unids e la Critical/Cultural Musicology en l'Europa.⁴ En il center stat l'occupaziun interdisciplinara cun perspectives culturalas, antropologicas, etnologicas, filosoficas e sociologicas. La scienza (populara) culturala ed ils Cultural Studies che s'occupan cun la cultura ed ils process che furman identitads culturalas porschan ultra da quai las teorias e metodas necessarias.⁵

La cultura pussibilitescha numnadamain a l'individì da sa sentir sco part d'in collectiv, d'ina gruppa, e da mussar quai vers anora, pia da sa distanziar dad auters collectivs culturals. E quai furma alura l'identitad collectiva respectivamain culturala. Ha questa gruppa en pli activitads culturalas specificas, per exempel ina musica ed ina pratica musicala specifica, discurr'ins d'ina identitad musicala. Surtut las chanzuns popularas ed il chantar en cuminanza san crear ina ferma conscienza per il «nus» ed in sentiment da solidaritad. Ina tala gruppa che vegn creada e mantegnida tras la musica e che stgaffescha al medem mument in sentiment per l'identitad culturala pon ins pia era numnar ina «cuminanza

4 Cfr. CALELLA, MICHELE (2013): *New Musicologies*, en: CALELLA, MICHELE / URBANEK, NIKOLAUS (ed.): *Historische Musikwissenschaft. Grundlagen und Perspektiven*, Stuttgart 2013: 82-99.

5 Cfr. UNSELD, MELANIE (2013): *Die Kulturwissenschaften als Herausforderung für die Musikwissenschaft*, en: *Historische Musikwissenschaft*, 2013: 266-288.

musicala».⁶ La musica sco fenomen estetic, sco element ed expressiun da la cultura, vegn pia pli e pli chapida sco factur pussant en la creaziun dad identitads invidualas e collectivias. Projects actuals analyseschan perquai betg mo pli fenomens puramain musicals, mabain era la relaziun tranter la musica, l'identitad e l'alteritad, u la musica, il local ed il global ed era tranter la musica, l'identitad ed il spazi.⁷

Colliada cun questa perspectiva culturala è era in'otra dumonda da perscrutaziun actuala da la musicologia, numnadamain il tema da la «musica naziunala», u pli precis: da «l'identificaziun naziunala en la musica» respectivamain da la «construcziun dal naziunal tras la musica».⁸ En temps da globalisaziun e digitalisaziun e da ses cuntermoviments culturals che returnan puspè a las particularitads regiunalas e naziunalas, pia era a las ragischs culturalas, ston numnadamain era las ciencias culturalas s'occupar ozindi puspè cun il pensar naziunal e discutir a fund la rolla, la funcziun e l'impurtanza da la musica per la creaziun d'ina naziun e da l'identitad naziunala. La basa da questa discussiun furman dapi ils onns 1980 las teorias deconstructivisticas dal naziunalissem, pia l'idea da la naziun sco idea construida, sco «cuminanza (politica) imaginada» a basa da «tradiziuns inventadas».⁹ Per la musicologia èsi damai cler che la naziun na sa lascha betg chattar sco substanza en il material musical e che tutta musica naziunala nascha or da la funcziun da crear e stabilir l'identitad naziunala. Dentant transporta ed emoziunalisescha ina musica naziunala l'idea da la naziun a moda uschè effectiva, ch'ella daventa enorm preziosa per il naziunalissem.

La vusch dal pievel creescha naziuns

Dapi la levada dal naziunalissem en il 19avel tschientaner sa basa la musica naziunala, surtut en naziuns culturalas, en emprima lingia sin la chanzun tradiziunala (Volkslied). Ella vala sco «spievel da l'orma» e «vusch» dal pievel e duai render tras quai la cultura d'ina naziun autentica, particulara ed autonoma. L'occupaziun scientifica cun la musica naziunala e la relaziun tranter la musica e l'identitad naziunala metta pia il focus

6 Cfr. KAUFMAN SHELEMAY, KAY (2011): *Musical Communities. Rethinking the Collective in Music*, en: *Journal of the American Musicological Society*, 64/2, 2011: 357ss.

7 Cfr. HUBER, ANNEGRET / SZABO-KNOTIK, CORNELIA / GRASSL, MARKUS (ed.) (2011): *Identität-Alterität-Musik*, Wien: 7.

8 Cfr. SEDAK, EVA (2004): *Nationale Musik oder die Konstruktion des Nationalen als Musik am Ende des 20. Jahrhunderts*, en: LOOS, HELMUT / KEYM, STEFAN (ed.): *Nationale Musik im 20. Jahrhundert. Kompositorische und soziokulturelle Aspekte der Musikgeschichte zwischen Ost- und Westeuropa*, Leipzig 2004: 7-30.

9 ANDERSON, BENEDICT (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London.

oravant tut sin la musica tradiziunala. Sco ina da las pitgas da l'identitad naziunala sto ella dentant vegnir tractada sco inventada ed imaginada per finamiras naziunalisticas ed educativas.¹⁰ En connex cun la noziun «chanzun tradiziunala» discurr'ins per quai era da «Fund und Erfindung»¹¹, da scuverta ed invenziun al medem mument. Ernst Klusen, l'autur da questa noziun, crititgescha uschia cun success la moda da vesair e definir la chanzun tradiziunala or da la perspectiva romantic-essenzialistica sco product (or) dal pievel. Betg la dumonda suenter l'origin u il character, mabain suenter la funcziun da la chanzun tradiziunala – u chanzun da grupp –, numnadamain da (savair) crear l'identitad culturala d'ina grupp u naziun, saja interessant e rendaivel, scriva el. Era Karoline Oehme-Jüngling suttastritga che la chanzun tradiziunala saja ina «idea» ed in «product» dal spiert d'in tschert temp, dentant dettia ella era in bun maletg dals chantadurs, dals creaturs e dals rimnaders e surtut da lur pensar ed agir.¹²

L'occupaziun cun la chanzun tradiziunala entschaiva gia en il 18avel tschientaner. Il teolog, poet e filosof Johann Gottfried (von) Herder (1744–1803) vesa sco emprim ina ferma colliaziun tranter la chanzun e la naziun. En questas chanzuns tradidas a bucca or dal pievel per il pievel chatta el «la pli clera expressiun dad usits, modas e sentiments naziunals dal passà sco era dal preschent»¹³. L'occupaziun cun la chanzun tradiziunala e la fixaziun da notas e text a scrit saja per quai ordvart necessari per crear la naziun e l'identitad naziunala – or dal «spiert dal pievel» neschia numnadamain la naziun. Cun sia rimnada da chanzuns tradiziunalas da tut l'Europa stgaffescha Herder pia la basa per la definiziun futura dal «pievel» e da l'art popular. E sco «vusch dal pievel» sviluppa la chanzun tradiziunala ina enorma pussanza en la creaziun e l'imaginaziun da naziuns (culturalas).

L'exponent decisiv per la creaziun da la naziun en il 19avel tschientaner è dentant la burgaisia emancipada che tgira en uniuns da chant ed a chasa las chanzuns cuminaivlas. Questas chanzuns (d'art e tradiziunalas) servan d'ina vart a l'educaziun ed al star en cumpagnia, da l'autra vart articuleschan e transportan ellas las novas valurs e pretensiuns socialas, culturalas e politicas (sco la libertad, l'egualitad e l'unitad), represchantan pia la nova conscienza burgaisa. «Musica, art e cultura sco expressiun

10 Cfr. Oehme-Jüngling 2014: 26.

11 KLUSEN, ERNST (1969): *Volkslied. Fund und Erfindung*, Köln.

12 Cfr. Oehme-Jüngling 2014: 26.

13 J.G. Herder, cit. tenor NOA, MIRIAM (2013): *Volkstümlichkeit und Nationbuilding. Zum Einfluss der Musik auf den Einigungsprozess der deutschen Nation im 19. Jahrhundert*, Münster, NY, Berlin: 84.

ed en servetsch d'ina cuminanza naziunala construida han purtà l'idea abstracta d'ina naziun en l'ambient concret dals umans»¹⁴, scriva Sabine Mecking. Cun chantar chanzuns popularas vegn la patria pia vivida e sentida emoziunalmain, ed uschia survegn il chant cuminaivel organisà ina funcziun educativa, integrativa e politica – e vegn ultra da quai idealisà sco furma d'art egualisanta.

Era per la lingua minoritara rumantscha e per la cultura populara alpina nescha en il temp da questa identificaziun naziunala e culturala en il 19avel tschientaner in grond interess, surtut scientific. Stimulads da quest interess entschaivan era scenziads indigens a rimnar e codifitgar las «tradiziuns dal pievel». Caspar Decurtins scriva, ch'il character d'in pievel sa manifesteschia en sia orginalitad en la lingua ed en las tradiziuns popularas.¹⁵ E Tumasch Dolf affirmescha che la chanzun tradiziunala saja «egn vardeval spiagal da quegl c'igl piaval rasainta a partratga»¹⁶. Qua sa manifestescha pia cleramain l'influenza da las ideas romanticas sin l'identitad culturala rumantscha, surtut l'imaginaziun (da Herder) d'in pievel alpin «simpel» e betg contagià da la moderna che ha anc ina poesia ed expressiun natirala.¹⁷

Per la conscienza culturala dals Rumantschs medemamain impurtant è dentant, tenor Rico Valär, era il moviment folcloristic da la sava dal 20avel tschientaner. Naschì or da la cunterreacziun a l'industrialisaziun e l'urbanisaziun, creescha quest moviment in ferm maletg da la Svizra sco pajais alpin cun ina cultura populara, ed el popularisescha quest maletg en exposiziuns d'agricultura, gieus istorics e chanzuns patrioticas, al instrumentalisescha uschia per la solidaritad naziunala. Sut l'influenza da quest moviment patriotic-folcloristic e sut il naziunalissem neohelvetic daventa alura era il moviment per mantegnair la lingua rumantscha – l'onn 1919 survegn el la designaziun simbolica da «renaschientscha rumantscha» – in veritabel moviment patriotic che duai «influenzar tut las expressiuns socialas, culturalas e linguisticas da la cuminanza».¹⁸ E nagut auter che quai vul Rudolf Tönjachen cuntanscher l'onn 1936 cun ses clom: «Scrivai, pensai, chantai rumantsch!»

14 MECKING, SABINE (2012): *Gelebte Empathie und donnerndes Pathos. Gesang und Nation im 19. Jahrhundert*, en: MECKING, SABINE / WASSERLOOS, YVONNE (ed.): *Musik-Macht-Staat. Kulturelle, soziale und politische Wandlungsprozesse in der Moderne*, Göttingen 2012: 105.

15 Cfr. DECURTINS, CASPAR (1902): *Nossa Romania*, en: *Igl Ischi* 6, Trun: 4.

16 DOLF, TUMASCH (1993): *La tradiztgün da Schons*, en: *Heimatbuch Schams*, 1993: 373.

17 Cfr. COLLENBERG, CRISTIAN (2014): *Zur Sammlung rätoromanischer Volkslieder in Zeiten der kulturellen Selbstfindung*, en: *Die Sammlung Maissen*, Cuir 2014: 27.

18 Cfr. VALÄR, RICO (2011): *Peider Linsel (1863-1943) und die rätoromanische Heimatbewegung (1863-1938)*, dissertaziun, Universitad da Turitg: 63-70.

L'existenza d'ina «musica rumantscha» e d'in'identitad musicala rumantscha sto pia adina vegnir discutada en vista a moviments patriotics, culturals e linguistics, betg mo specificamain rumantschs, mabain era internaziunals che dattan impuls persistents. Ed uschia daventa era l'istorgia da la musica in'istorgia culturala da la musica che resguarda il context cultural e lavura cun dumondas, metodos e perspectivas interdisciplinaras. Dasper l'analisa tradiziunala dal material musical stat perquai era la perspectiva sociologica, culturala u filosofica en il focus, pia il studi dad aspects contextuals e dumondas suenter la funcziun da la musica per la societad rumantscha e per sia identitad culturala. La finamira è alura dad animar in discurs scientific e public davart la musica rumantscha ed ils mecanisems che construeschan l'identitad musicala rumantscha. In tal discurs, sco era studis musicologics pli vasts e detagliads davart il tema «musica ed identitad», manca numnadamain en il Grischun.¹⁹ Ma tuttina aud'ins e leg'ins adina puspè remartgas sco: «l'orma rumantscha chanta» u «ils Rumantschs chantan cun corp ed orma», u alura: «la musica rumantscha è expressiun dad identitad ed unitad». Apparentamain è la musica rumantscha publicamain dapli che mo musica cun text rumantsch u musica (or) da la ed en la Rumantschia – ella para anzi da tschiffar, transportar ed exprimer l'identitad culturala en pled e tun, e da crear e represchentar l'imaginaziun d'ina cuminanza rumantscha.

L'istorgia da la musica rumantscha

L'emprima perditga d'ina musica rumantscha dat il *cudesch da Psalms*²⁰ (1562) dal refurmatur engiadinais Durich Chiampel, ina translaziun da psalms e chanzuns spiritualas or dal *Nüw Gsangbüchle*²¹ (1540) da Constanza en vallader. Il *cudesch* mussa cleramain che la lingua rumantscha po – encunter mintga pregiudizi e resalva – senz'auter vegnir pregiada, scritta ed era chantada, ed el è en pli ina emprima colliaziun musicala cun

19 Il musicolog Antoine-Elisée Cherbuliez ha publictà en ils onns 1930 en revistas svizras ses studis davart l'istorgia, las funtaunas ed il material da la musica en il Grischun. (Cfr. CHERBULIEZ, ANTOINE-ELISÉE (1931): *Beiträge zur Geschichte der Musikpflege in Graubünden bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, en: Schweizerisches Jahrbuch für Musikwissenschaft 5, separat, Aarau). Singuls genres e furmas musicalas (surtut da la musica tradiziunala e da chor) èn dentant adina stads en il focus da disciplinas parentadas. L'onn 2012 ha la romanista Bettina Vital scrit sia lavur da licenziat davart «la chanzun sco portadra d'identità».

Ina discussiun respectivamain scleriziun davart noziuns musicalas (sco la «chanzun populara») n'ha fin ozendi betg gì lieu. (Cfr. COLLENBERG, CRISTIAN (1990): *Davart las schinumnadas canzuns popularas*, en: *AnSR* 103, Cuir: 125-144.)

20 CHIAMPPEL, DURICH (1562): «*Un cudesch da Psalms chi suun fats è miss da chiantar in ladin...*», Basilea (1606).

21 «*Nüw Gsangbüchle von vil schönen Psalmen und geistlichen Liedern...*», Basilea 1540.

 Vn cudesch da
 Psalms, chi suun fatts è mis da chiā-
 tar in Ladin, ilsquaus suun impart
 eiruyuaunt statts luguads da chian-
 tar in Tudaischk, ed impart bri-
 chia. Proa quai alchiūnas uschélgœ
 saingchias Chiantzuns Spirtualas,
 impart trattas our da lg Tudaischk,
 ed impart fattas da noerw in Ladin:
 improa tuottas chi s'cuuénge cun
 la uardad, è la scrittūra saingchia,
 ed our da quella tuutas.

Tuot tratt aquì infemmel in ün coarp: è dritgad a
 chiantar in Romaunsch, traas DVRI-
 CHIAMPEL, seruiant da lg Euan-
 geli da IESV CHRISTI a Sufsch
 in Ingiadina dsuott.

Scha lg ais qualchün d'buona ucellga intaunter
 wuo, schi chiaunta Psalms. IASOB. V. CAP.
 O quun duutsch ais teis plad a meis maguum,
 uscheart ch'lais a mia buocca plü duutsch
 chea meil, REAL, 1742.

Durich Chiampel: Un cudesch da Psalms, 1562, frontispizi

il territori protestant ordaifer il Grischun. Quest *cudesch da Psalms* daventa pia in stimol per numerusas publicaziuns da cudeschs da chant religius e per il chant da baselgia a pliras vuschs. 100 onns pli tard suandan alura las emprimas notas stampadas en il cudesch da chant *Ils Psalms da David*²², ina translaziun dal psalteri da Genevra tras Lurainz Wietzel da Zuoz. El avra a l'Engiadina la porta al mund dals 150 psalms da David (ad ina ed a pliras vuschs) ordvart populars en tut las parts protestanticas da l'Europa. Ch'il chant da baselgia po era daventar ina part impurtonta – dafatta distinctiva – da la vita communal, documentescha sia regulaziun uffiziala en ils «aschantamaints» da Zuoz. «Zu Zuz findet sich der rahreste Kirchengesang im ganzen Land, ja in vielen Ländern»²³, sa smirveglia il plevon-etnograf Niculin Sererhard l'onn 1742.

En la part catolica dal Grischun èn las chanzuns spirtualas ad ina vusch or da la *Consolaziun dell'olma devoziusa* da gronda impurtanza. Quest

22 WIETZEL, LURAINZ: «*Ils Psalms da David suainter la melodia francèsa, eir alchiuns da'ls medems psalms...*», Basilea 1661, Strada 1733, Scuol/Cuira 1775.

23 SERERHARD, NICULIN (1872): *Einfalte Delineation aller Gemeinden gemeiner dreyer Pündten*, ed. da MOOR, CONRADIN VON, Cuira: 69.

cudesch da chant catolic vegn edì tut en tut indesch giadas tranter il 1690 ed il 1945 ed el cumpiglia a la fin radund 2000 melodias e variantas melodicas. Las chanzuns da la *Consolaziun* cun lur numerusas strofas resunan sur ils tschientaners – manadas da singulas cantaduras – tant en baselgia ed en las processions, sco en la devoziun privata, tar ils termagls da filar, sin il plaz dal vitg e durant las lavurs a maun ritmicas. Mintga vitg sviluppa damai sur ils onns sias atgnas variantas melodicas, ses usits da chant e sias colurs da tun specificas.

Questa nova conscienza linguistica e culturala, ensemen cun la libertad confessiunala dals cumins en il Stadi liber da las Trais Lias, vegn era transportada da poesias e chanzuns politicas, sco la *Chanzun da la libertat* da Martinus ex Martinis, ina chanzun davart la liberaziun da l'Engiadina Bassa l'onn 1652. Ellas han la funcziun da rinforzar ils Grischuns en la defensiun da la patria e libertad (durant ils differents scumbigls) ed era dad enragischar accziuns eroicas en la memoria collectiva. Il maletg da la Svizra sco «Schweizeralpenland», in pajais alpin cun abitants virtuos e libers, influenzescha alura era l'identitad naziunala dals Rumantschs. Cun agid da chanzuns vegn quest maletg propagà vers la fin dal 18avel tschientaner surtut en las uniuns e societads illuministicas sco era en las scolas privatas che introduceschan il chant da scola profan e patriotic per francar ina schientscha naziunala gia tar ils uffants.

Da mitus davart la patria alpina e la libertad (purila) chantan alura en il 19avel tschientaner cun tutta forza las emprimas uniuns da chant che naschan sut l'ensaina dal naziunalissem (era) en il Grischun. La derasaziun d'in'identitad naziunala svizra è però in process fitg stentus ed i dovra la propaganda publica a festas da tir e da chant per animar l'integraziun naziunala. L'onn 1862 ha lieu l'emprima festa da chant svizra a Cuir a cun 47 uniuns da chant, tranter quels dus giuvens chor virils rumantschs: la Ligia Grischa e l'Engiadina. Quests dus chors sa mettan en per a la promoziun e represchentaziun dal chant viril rumantsch – la Ligia Grischa brigliescha l'onn 1864 a Berna cun la chanzun *A Trun sut igl ischi* dad Ignaz Heim. Las festas da chant daventan alura in motor per tut la cultura da chor instituziunalisada en il Grischun. Ils chors rumantschs ston dentant spetgar anc in pèr decennis sin chanzuns rumantschas en il vair senn dal pled – blers onns chantan els mo chanzuns en lingua tudestga e translaziuns. I dovra damai dirigents e cumponists sco Hans Erni e Robert Cantieni per animar durablmain poets, musicists e chors rumantschs da sa deditgar cun corp ed orma al chant rumantsch. Ed Erni e Cantieni scrivan sez in grond dumber da chanzuns popularas che idealiseschan la patria e la lingua materna. Per il moviment rumantsch duain numnadain era ils chors sa spruvar da salvar chantond la lingua e cultura rumantscha.

Chor viril Ligia Grischa, 1870. (Foto: Archiv Ligia Grischa)

14. Agl emigrant

Ruasseivel Als emigrants de Schons 1913 T. Dolf

p

1. Ti vul la pa - tria ban - du - nar, ti
 2. Tgei ha po mess schi tut a - netg ti'

1. Tu voust la pa - tria ban - du - nar, a
 2. Che mä ha miss u - schè dan - det ti'

p

vul egl je - ster ir? Sut au - tras stei - las,
 olm' en tals scum begls? Has bu - ca lartg pli
 le - ster voust tü ir? Suot o - tras stai - las,
 orm' in tals scum - bigls? Nu bast plu lö tü

pp

sur la mar ven - ti - ra far flu -
 sut tiu tetg en ca - sa de tes
 sur il mar fur - tü - na far flu -
 suot teis tei, in cha - sa da tes

pp

rir, ven - ti - ra far flu - rir?
 vegls, en ca - sa de tes vegls?
 rir, fur - tü - na far flu - rir.
 vegls, in cha - sa da teis vegls?

Alfons Tuor
 Edid da J. Uzzati

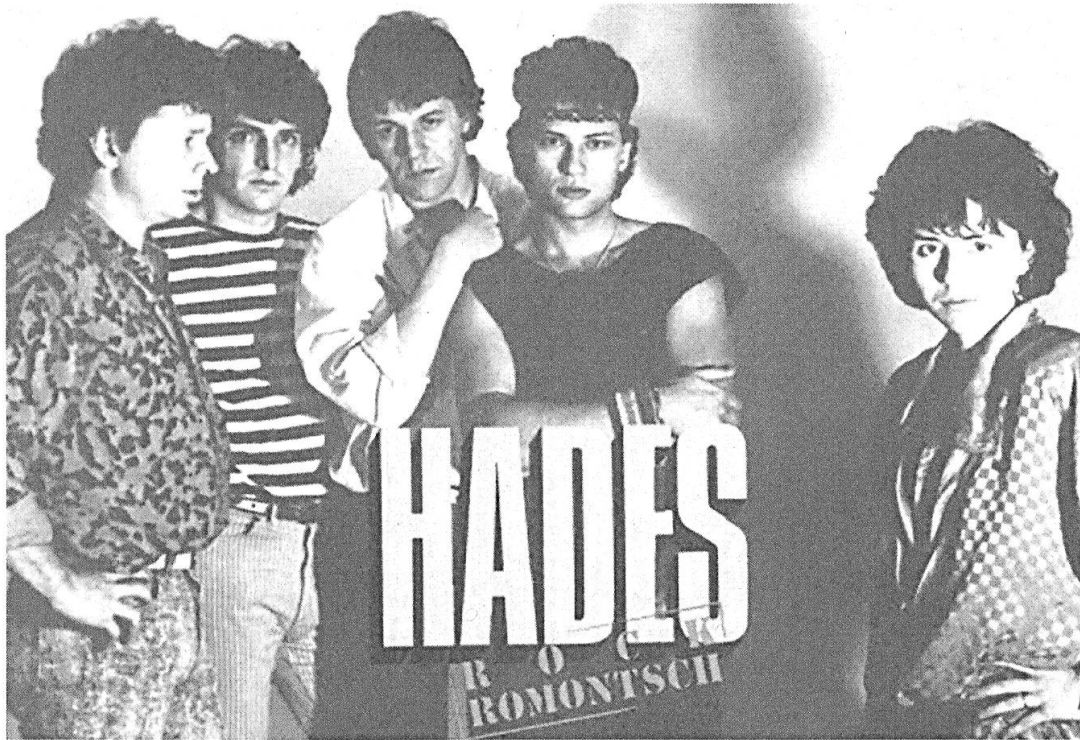
Mo va e erei, en buca ditg Mo va ord patria sur la mar
 tschentasses ti tiu tgau en prighels nunspitgai:
 en fossa spel clutger dil vitg Ti vul aun franc in di turnar
 che ti has bandunau, e tuornas forza mai,
 che ti has bandunau. e tuornas forza mai!

Tumasch Dolf: Agl emigrant, en: Canzuns per chor mishedau, 31987, p.28f.

Sut l'influenza da la romantica tudestga e dal moviment svizzer per la patria crescha a la fin dal 19avel tschientaner era l'interess per il pievel e sias «veglias» chanzuns tradiziunalas che valan sco spievel dal «character d'in pievel». Insaquants filologs, magisters e musicists, tranter els Alfons Flugi, Peider Linsel, Caspar Decurtins e Tumasch Dolf, entschaivan perquai a rimnar questas <veglias> chanzuns e publitgar l'emprim ils texts, suenter era las melodias, en la *Crestomazia* ed en revistas sco las *Annalas da la Societad Retorumantscha*. Ed els renvieschan a l'effect unifitgond e educativ dal chant tradiziunal cuminaivel che vegnia pli e pli stgatschà dal chant instituziunalisà da chor.²⁴ Dolf arranschescha per consequenza era chanzuns tradiziunalas per pliras vuschs – las pli bellas cumparan il 1924 en il gieu cun chant *Stiva da filar* – e scriva en pli bleras atgnas chanzuns en il stil da las chanzuns tradiziunalas, sco per exempel *Agl emigront*. En ils onns 1930 mussa alura era la Societad Svizra per las Tradiziuns Popularas interess vi dal stgazi da chanzuns rumantschas ed incumbensescha Alfons Maissen da cuntinuar cun la collecziun e transcripziun a moda extendida – 1500 chanzuns fixadas sin palperi e portatun dumbra a la fin questa Collecziun Maissen.

Cun la propaganda naziunala per la renconuschientscha dal rumantsch sco quarta lingua naziunala en ils onns 1930 va la nova dal talent musical dals Rumantschs bainbaud sur ils cunfins anora. Surtut Hans Erni s'engascha cun tutta forza per la renconuschientscha e per il «cant romontsch» che collia tenor el la populaziun cun lur lingua materna. Sia chanzun per chor viril *Cantei Romontschs*, deditgada al Chor viril grischun Turitg ed a la propaganda per la lingua, è in appel musical a tut ils Rumantschs da chantar las «canzuns el vegl lungatg» e salvar uschia il rumantsch. Ma era il Cor mixt Samedan vegn incumbensà dad enramar durant il viadi da propaganda per la quarta lingua ils discurs dals politiclers cun chanzuns rumantschas – oravant tut cun la *Lingua materna* da Robert Cantieni – e dasdar uschia la simpatia dals Svizzers per il rumantsch. Suenter il success cumplain per la quarta lingua naziunala chantan alura ils megliers chors rumantschs en il «Dreisprachenkonzert» dals Dis grischuns a la Landi 1939 chanzuns rumantschas davart la patria (alpina e savens abandonada), la lingua (amada, ma smanatschada) e la libertad (purila). Ed en il carnet da program cementscha e franchisescha il musicolog Antoine-Elisée Cherbuliez il maletg da la cultura da chor sco <purta-dra> da tut la cultura musicala en il Grischun. La renconuschientscha dal rumantsch sco quarta lingua naziunala, in act patriotic che duai mussar

24 Cfr. MUOTH, GIACHEN CASPAR (1888): *Canzuns dil Cont popular renan*, en: *AnSR* 3, Cuir: 269; CLOETTA, GIAN GIANETT (1958): *Chanzunettas populeras rumauntschas*, Basilea: III.

Gruppa da rock sursilvana «Hades», mappa da pressa, 1993.

e celebrar l'unitad e la varietad en Svizra, è pia era per la musica rumantscha (da chor) in punct culminant.

En il temp sunter la Segunda Guerra mundiala cun l'economia prosperanta e la societad che sa mida e s'avra, èsi alura puspè impurtant ch'ils Rumantschs sa sentan sco Rumantschia, sco cuminanza unida. La nova mobilitad, l'emigraziun, il turissem, ils mediums da massa, la germanisaziun ed auter pli diminueschan numnadamain infra paucs onns il dumber da Rumantschs fermamain. Pir la sensibilisaziun per la lingua e cultura en ils onns 1980 gida a stgaffir ina nova conscienza entaifer la generaziun giuvna. Quella vul dentant era sa liberar da veglias tradiziuns e mitus, da passivitat e folclora – per tut quai stat simbolicamain l'imni *Lingua materna* –, ed uschia entschaivan l'emprim ils chantauturs sco Paulin Nuotclà, Linard Bardill, Alexi e Marcus ed alura era ils rockadurs sco Hades, Ba-Rock e CRR a crititgar cun agid da la musica da pop internaziunala la societad, la mentalitad e l'establishment. Il motor da quest moviment cultural daventan ils Festivals dalla musica romantscha a Mustér, l'emissiun radiofonica per giuvens Battaporta e las Scuntradas interrumschas a partir dal 1984. Talas occurenzas dattan novs impuls a la conscienza linguistica, a la cultura musicala ed era al spiert da cuminanza. E da quai profiteschan finalmain era la cultura da chor e la musica artistica: cun concurrenzas da cumposiziun, festivals da chor, nova literatura pretensiusa ma era cun la fundaziun da scolas da musica vegnan

las capacitads dals chors e da singuls musicists auzadas sin in nov nivel. Cumposiziuns pli artisticas e progressivas han dentant anc adina fadia da chattar la via als chantadurs ed a l'auditori rumantsch.

Ozendi, en temps da globalisaziun, multiculturalitad e d'ina pluralitad da modas da viver, è la dumonda suentar l'identitad collectiva, suentar la conscienza d'esser RumantschA, danovamain virulenta. La realitad mussa numnadamain, che la communicaziun effectiva tranter ils Rumantschs – sche necessari era per tudestg – stat avant mintga manifestaziun per la lingua materna²⁵, uschia che in'unitad rumantscha resta vinvant in giavisch, in'utopia. Derasada è en pli l'opiniun che la furmaziun d'in'identitad e cuminanza *interrumantscha* saja ina chausa da medias ed instituziuns sco la Lia Rumantscha, RTR u il label da musica r-Tunes.²⁶ E propi: RTR vesa en la producziun, l'emissiun e l'archivaziun da musica rumantscha ed en sia ferma preschientscha en la scena musicala in factur impurtant per la chapientscha e l'avischinaziun vicendaivla. Era la tscheretga da la chanzun rumantscha (l'onn 2009) ha fatg part da questas stentas. Ils musicists rumantschs da l'autra vart – Ursina, Pascal Gamboni, Astrid Alexandre, Snook, Bibi Vaplan ed auters – vulan far musica <autentica> sin in nivel internaziunal, cun u senza lingua materna, e mintgin dad els ha autras influenzas, auters intents ed autras modas da lavurar. Els tuts mussan dentant, che la lingua rumantscha è senz'auter adattada per musica da pop globalisada. Ma tuttina, era sche la plurilinguitad e multiculturalitad domineschan, aud'ins en lur texts qua u là il resun da l'anteriur moviment rumantsch: l'amur e l'encreschadetgna per la patria, las ragischs culturalas e la lingua materna restan plets-clav preferids. A quai correspunda era il nov interess per chanzuns tradiziunalas e per las ragischs culturalas che vegnan pli e pli reanimadas ed integradas en la musica actuala per mussar il stgazi musical e s'atschertar da l'identitad musicala rumantscha. Ed il mund alpin <liber> daventa puspè in refugi per in u l'auter musicist en tscherga da sia identitad culturala.

Resumaziun

La pretaisa che l'istorgia da la musica rumantscha saja a medem mument era in'istorgia da l'identitad rumantscha e da la tschertga permamenta d'ina cuminanza musicala, è pia sa confermada. La musica rumantscha, surtut la musica vocala rumantscha, è daventada sur ils tschientaners in mument ordvart impurtant d'identificaziun culturala per la Rumantschia ed ils Rumantschs. Sco lingua chantada transporta ella numnadamain al

²⁵ Cfr. Coray 2009: 7.

²⁶ Cfr. Coray 2009: 8-10.

Primaudiziun da l'opera «Il cherchel magic» (op. 101, 1984) da Gion Antoni Derungs, teater municipal da Cuir, 1986.

medem mument la ferma identitad linguistica dals Rumantschs sco era il context cultural ed istoric da la Rumantschia. La pitga principala ed il colliament da la musica rumantscha uschè multifara èn pia las chanzuns rumantschas or dals differents geners da la musica tradiziunala, populara ed artistica, ma oravant tut mintga furma da chant collectiv che sa basa sin las tradiziuns culturalas (imaginadas) da la Rumantschia. Per il cumponist rumantsch Gion Antoni Derungs han questas tradiziuns culturalas rumantschas perfin furmà ses vair «da casa», ed el las ha integrà sco nagin auter en la musica artistica – tranter auter en l'emprima opera rumantscha *Il cherchel magic*. Cun questa muntada e funcziun è la musica rumantscha dentant destinada da vegnir chargiada cun ideologias e mitus, e da quai – surtut dal maletg da la musica sco expressiun u spievel da «l'orma rumantscha» – han profità ils divers moviments cultural, naziunals e confessiunals sur ils tshientiners. Lur stentas per ina unitad ed identitad culturala ha alura cleramain influenzà l'essenza e l'istorgia da la musica rumantscha. En l'appel «chantai rumantsch!» sa concentrescha pia lur imaginaziun cuntinuanta d'in'identitad (musicala) rumantscha. In'unitad musicala rumantscha n'han ils moviments dentant mai cuntanschì, fin ad in tshert punct è la musica rumantscha adina restada independenta ed è sa sviluppada libramain.

Bibliografia

- ALBIN, ISO (2016): *La collecziun da canzuns popularas dad Alfons Maissen*, en: *Annalas da la Societad Retorumantscha* 129, Cuira: 199–222.
- CHERBULIEZ, ANTOINE-ELISÉE (1939): *Einführung in das Dreisprachenkonzert am Bündnertag der LA in Zürich, 24. Juni 1939*, en: *Festprogramm «Bündnertage an der Schweizerischen Landesausstellung»*, 24. und 25. Juni 1939, Turitg.
- CORAY, RENATA (2009): *Rätoromanische Sprachbiographien. Sprache, Identität und Ideologie in Romanischbünden*, rapport final, NFP 56 «Sprachenvielfalt und Sprachkompetenz in der Schweiz».
- CORAY, RENATA (2008): *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun. Rätoromanische Sprachmythen*, Cuira.
- DECURTINS, CASPAR (1919): *La canzun populara dils Rätoromonschs (1875)*, en: *Crestomazia* 12 (1919), reprint, Cuira 1983: 291–312.
- ERNI, HANS (1938): *40 onns Surselva. Collecziun de canzuns per chors virils. Ina pintga contribuziun alla historia dil cant romontsch*, Cuira.
- FLUGI, ALFONS (1873): *Die Volkslieder des Engadin*, Strassburg.
- MAISSEN, ALFONS / SCHORTA, ANDREA / WEHRLI, WERNER (ed.) (1945): *Die Lieder der Consolaziun dell' olma devoziusa*, 2 vol., Basilea (Schriften der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde 26).
- MANI, BENEDICT (ed.) (1958): *Heimatbuch Schams. Cudasch da Schons*, Cuira (31993).
- OEHME-JÜNGLING, KAROLINE (2014): *Zur Idee des Volksliedes*, en: *Die Sammlung Maissen. Ein Querschnitt durch das rätoromanische Volksliedgut*, ed. da l'Institut per la perscrutaziun da la cultura grischuna, Cuira 2014: 13–26.
- SCHREICH-STUPPAN, HANS-PETER (2016): *500 onns chant da baselgia evangelic en il Grischun*, en: *Annalas da la Societad Retorumantscha* 129, Cuira: 223–246.
- TÖNJACHEN, RUDOLF OLAF (1937): *La fundaziun, ils fundatuors e l'istorgia da la Societad retorumantscha*, en: *Annalas da la Societad Retorumantscha* 51, Cuira: 1–19.
- VALÄR, RICO FRANCO (2013): *Weder Italiener noch Deutsche! Die rätoromanische Heimatbewegung 1863–1938*, Cuira.
- VITAL, BETTINA (2012): *La chanzun sco portradra d'identità*, lavur da licenziat, Università da Turitg.
- VIGNE, BENEDETTO (1989): *Tranter kiosk e baselgia. Il moviment da musica populara contemporanea rumantscha*, en: *Dialog – Das Magazin für aktuelle Jugendfragen* 58: 1–4.

Laura Decurtins, Florastrasse 19, 9000 St. Gallen, laura.decurtins@kulturforschung.ch